

Putopis kao hodočasno oduhovljavanje svijeta

Fahira Fejzić-Čengić, *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora*, Connectum, Sarajevo, 2011.

Knjiga *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora* autorice Fahire Fejzić-Čengić nesvakidašnje je i neobično štivo u našoj recentnoj, tekućoj publicističko-literarnoj praksi, te otud i knjiga višestruko izazovna i vrijedna posebne pažnje. Nije to zato što autorica ove knjige dolazi iz akademske, a ne literarne zajednice (kako bi se to, možda, očekivalo, barem u prvi mah), pa ni zato što je riječ o knjizi putopisa. Jer, iako ne, doduše, često (ili ne dovoljno često), žanr putopisa prisutan je i u našoj aktuelnoj publicističko-literarnoj produkciji, a kao autori ovih putopisnih tekstova javljaju se, naravno, i pisci, ali i oni koji to nisu, te ovakvo što ne bi bio dovoljan razlog da knjiga putopisa F. Fejzić-Čengić kao takva skrene na sebe pažnju i već u startu zasluži ocjenu izazovne knjige, ocjenu koja, dakle, ima svoju težinu i svoj značaj. Razlozi za ovakvo određenje ove knjige jesu, naime, sasvim drugi,

pri čemu oni nisu formalne, već su – sasvim naprotiv – *suštinske* naravi. Valjda i zato knjiga *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora* autorice F. Fejzić-Čengić jeste i knjiga koja se čita, takorekuć, u jednom dahu, s uživanjem, ali i s uzbuđenjem i osjećaja i misli, konačno – knjiga koja, iako pisana bez pretencioznih spisateljskih ambicija, čitaoca nipošto ne ostavlja ravnodušnim.

Putopis je, inače, i sam po sebi neobičan, *specifičan* žanr, iako na prvi pogled djeluje sasvim svakodnevno, tako blizu života i njegovih uobičajenosti. To je – književnoteorijskim jezikom govoreći – *rubni* ili *paraliterarni* žanr, vrsta diskursa koja se nalazi na marginama književnosti ili na nekad teško primjetnom, ali suštinski važnom razmeđu između literarnog i publicističkog diskursa, sa sklonošću da pretegne ili u okviru književnosti ili, pak, u okviru publicistike u njezinu vrlo širokom određenju, s jedne strane. S druge,

pak, strane, putopis je i *protejski*, *otvoreni* žanr i žanr spreman da u sebe primi i *elemente drugih žanrova* i da se pritom stalno *mijenja* i *preoblićuje*, odnosno *transformira* i *redefinira*, dovodeći na taj način u pitanje čak i same mogućnosti njegova strogog i konačnog žanrovskog određenja, ali istovremeno nudeći zauzvrat gotovo neograničene kreativne mogućnosti. S putopisom, jednostavno, nikad se nije načisto: on se slobodno može kretati od puke, sažete informacije do detaljistički opsežnih tekstova, od kraćeg ili dužeg žurnalističko-reportažnog putnog zapisa do sublimiranih literarnih tvorbi putopisca i njegovih komentara o proputovanim krajevima i predjelima, njihovim ljudima i načinu života, o, zapravo, svemu onome što zavređuje putopiščevu pažnju, zagolica njegovu misao, osjećaje ili maštu, pri čemu putopis, konačno, može govoriti i o stvarnim, zbiljskim putovanjima, ali, isto tako, može biti i jednako i do kraja fikcionalan kao neki od karakterističnih literarnih žanrova, poput npr. pjesme, pripovijetke, romana ili drame, jednostavno – putopis može biti sve što putopisac poželi, sve to tako da jedina njegova koliko-toliko izvjesna konstanta jeste upravo *izvještavanje ili pričanje o putovanju* ili *izvještavanje ili pričanje s putovanja*. I upravo u ovom, u važnoj razlici između *izvještavanja* i *pričanja*, baš kao i u nešto suptilnijoj razlici između toga da li je riječ o kazivanju o *putovanju* ili s *putovanja*, sa svim onim što ovo dvoje podrazumijeva, te – još više – u tome *kako je ostvaren, u jeziku*

oblikovan ovaj izvještaj ili ova priča o putovanju ili s putovanja, dakle – upravo u ovom kriju se i bitnosti putopisa kao žanra, pa tako i bitnosti i posebnosti putopisa F. Fejzić-Čengić.

Formalno gledano, knjigu *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora* autorice F. Fejzić-Čengić čine tri putopisa *Između Zapada i Istoka: Između zapadanja i isticanja*, potom putopis iz zapadnoevropskog Mediterana, od italijanske obale, preko francuske Azurne obale, pa do Madrida i nekadašnje arapske, a danas španske Andaluzije, te na kraju putopis s ramazanskog putovanja u muslimansku Svetu zemlju, pri čemu svaki ovaj putopis jeste složena putopisna cjelina koju čine brojni putopisni fragmenti, određeni prije svega u itinerarijskom smislu, odnosno na način putopisnih postaja autorice-putopisca. Pa ipak, suštinski gledano, knjiga *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora* autorice F. Fejzić-Čengić jeste upravo to – *knjiga*, vrlo pomno organizirana i čvrsto unutar sebe uvezana cjelina, u kojoj se pojedinačni putopisi ili njihovi itinerarijski fragmenti mogu čitati i zasebno, ali svoje puno značenje ostvaruju tek *zajedno, u strukturnoj zavisnosti elemenata od cjeline koju čine i cjeline od elemenata koji je sastavljaju*. Ono što ih povezuje nije, pritom, prvenstveno zajednički itinerarijski okvir (jer putopisi F. Fejzić-Čengić obuhvataju golemi i raznoliki prostor, prostor – kako i sama na jednom mjestu kaže – „od Sarajeva do Zagreba, od Seville do Haaga, od Madrida do

Amsterdam, od Utrechta do Pendika, od Beča do Yalove, od Istanbula do Bratislave, od Mekke do Ljubljane...“), već je njihova ključna poveznica nešto sasvim drugo, u načelu najčešće nesvojstveno prirodi putopisa, ma koliko on, i inače, bio nepredvidljiv žanr, a to je, naime, naročiti pogled autorice-putopisca, njezina osobena a dosljedno provedena perspektiva sagledavanja svijeta oko sebe, na svoj način prisutna u svakom njezinu putopisu, a koja njezinu putovanju i putopisanju daje poseban smisao i značenje, čineći pri svemu ovome putopisno kazivanje ne tek izvještavanjem ili pričanjem o proputovanom ili izvještavanjem ili pričanjem s puta već – bitno drugačije – onim što je *pričanje o svijetu kao takvom*, onakvom kakvim ga *vidi*, a još prije *osjeća*, *razumijeva* i *tumači* autorica-putopisac. A na taj način knjiga *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora* autorice F. Fejzić-Čengić nadržava i okvire diskursa tek pukih informativnih, žurnalističko-reportažnih putnih bilješki, ali i okvire tek puke putopisne zbirke ili zbirke pojedinačnih putopisnih tekstova, i približava se diskursu *meditativne pripovjedne proze*, pri čemu se njezina – uvjetno govoreći – „narrativna“, „pripovjedna“ nit ili njezina „priča“ ostvaruje prije svega u *gradaciji osjećaja svijeta i misli o njemu*, kao da se prelaženjem iz jednog putopisnog fragmenta u drugi, iz jednog putopisa u onaj sljedeći upravo hoće ispričati neka priča koja ima i svoj početak, i svoj zaplet, i svoj vrhunac, i svoj nagli zaokret te,

naravno, svoj kraj, a zapravo razriješenje neke vrste „sukoba“ ili – još prije – zadovoljenja onog naročitog poticaja koji je pokrenuo potrebu i za putovanjem i za putopisanjem.

Šta to, onda, pokreće putopise F. Fejzić-Čengić, odakle to oni kreću i zašto? Čemu, konačno, ova knjiga uopće, a posebno baš ovakva kakva ona u konačnici jeste? I o čemu to ona zapravo priča?

U nekoj vrsti predgovora, na samom početku knjige, autorica, u njezinim prvim rečenicama, između ostalog, piše:

„Profano i sveto znanje i naša savremenost – tema je i idejna zapitanost koja me poprilično kopka otkako se sve ubrzanije i istovremeno sve fragmentiranije i iscjepkano slažu ljuspice svijeta. I ljuspice moga osobnog života. Dnevno i u sadašnjem trenutku življeno i iskustvenim bojama bojeno trajanje kao taloženje i kao izbistravanje ponajviše me zaokuplja na putovanjima.“

U ovakvoj situaciji, putovanje i putopisanje F. Fejzić-Čengić postaje čin njezina *odgonetanja svijeta, njegova raskrivanja kroza sebe*, ali i čin *odgonetanja i raskrivanja same sebe kroza svijet* (o čemu na nekoliko mjesta izravno govori i sama autorica), no ni jedno ni drugo, ni odgonetanje i raskrivanje svijeta, ni odgonetanje i raskrivanje sebe, ne dešava se na način kad postoji samo svijet i čovjek u njemu ili svijet i čovjek spram njega, već, sasvim naprotiv, svijet i autoricin pogled na njega i sebe samu postoje isključivo s *Uzvišenim*

Bogom, Stvaraocem i Uzdržavateljem i svijeta i čovjeka, pa i čovjek i njegov svijet u putopisima F. Fejzić-Čengić postaju bitni jedino s obzirom na ono Božansko u njima, na onu neugaslu *abdullahovsku* suštinu, što je u sebi nose kao dragovoljnost robovanja kreacije njezinu Kreatoru na način *sunetullaha*, odnosno nepromjenjivog Reda i Sklada, što svjedoči Postojanje i Ljepotu Apsoluta. A kao ovakvi, a što sugerira i sam (pod)naslov ove knjige, putopisi F. Fejzić-Čengić jesu, naprosto, prije svega *duhovni akt*, odnosno u konačnici naročito i *mišlju* i – još više – *osjećajem*, onim *unutrašnjim čovjekovim Ja*, ostvareno *hodočasno oduhovljavanje svijeta*, zbog čega putovati za autoricu jeste u suštini *farz*, sveta neizostavna dužnost svakog *abdullaha*, svakog predanika i svake predanice Božanskoj Uzvišenosti, jer – kako govoreći o svojim putovanjima i putopisanjima veli autorica – „svaki put bih htjela izaći iz trenutka u trajanje, iz prolaznosti u vječnost, iz neznanja ka spoznaji, pa makar samo gledajući oblake, jer u svemu oko nas je i materijalni i nematerijalni znak“. Duhovni etimon ovakvog čega jasan je – on je *kur'anski*, i sadržan je u brojnim pozivima Svete Knjige da se upravo *putuje* i da se tako, hodeći svijetom, upoznaje i on i čovjek u njemu, sveta povijest ljudskih zabluda i zastranjenja, ali i da se u susretu s Drugim i Drugačijim čovjek upoznaje s drugim čovjekom, ali i sa samim sobom, natječući se u činjenju Dobra i odvratanju od Zla.

Tragom, posebno sufijskim, islam-skomistički življene ideje da je *Kur'an priroda koja govori*, a *priroda Kur'an koji šuti*, putopisi F. Fejzić-Čengić jesu, otud, mjesta susreta *profanog* i *sakralnog*, pri čemu autoricino putopisanje počinje na onome mjestu gdje se Boga barem pokušalo istisnuti iz svijeta, ako ne i u svijetu bez Boga, što je fenomen Zapada, kakvim ga vidi autorica-putopisac, pri čemu se, međutim, ovaj kritički pogled iz naročite *duhovne*, a ne rigidne ideološke vizure ostvaruje tako da – osim onda kad se to tek na trenutak učini – autoricin diskurz, njezina misao i njezin osjećaj, ipak ne upada u zamku okcidentalizma, koji je u osnovi upravo obrnuta slika orijentalizma onakvog kakvim ga je svojevremeno kritički definirao Edward W. Said, prepoznajući u ovom konceptu ono temeljem čega je „europska kultura zadobila snagu i identitet, postavljajući se nasuprot Orijentu kao nekoj vrsti surogata i, čak, mračnoga ega“. Jer, pogled na Zapad, što ga nude putopisi F. Fejzić-Čengić, jeste *muslimanski*, ali ne u onom svakodnevnom, do površnosti formaliziranom već u onom izvornom, suštinskom smislu ove riječi – on je, dakle, *predanički*, ponadzemaljski, pa zato i etički neokrtnjen i neupitan, što ne znači da nije istovremeno i otvoren, neuvijen, bridak i odlučan, sa stavom, i to i misaonim i osjećajnim, baš kao što u isti mah plijeni i visprenošću, ali i neodoljivim šarmom u saopćavanju, pa čak nerijetko i nekom vrstom dobro balansirane vrcavosti u misli

i izrazu. A ako je ovakav autoricin pogled na Zapad, takav bi onda morao biti i njezin pogled na Istok, bez obzira na to što je autorici-putopiscu Istok bez sumnje nemjerljivo bliži, mjesto kojem, kao duhovom izvorištu i središtu, teži i za kojim čezne njezin osjećaj i njezina misao (kako to npr. pokazuje i bipolarnost njezina susreta s arapsko-španskom Andaluzijom u drugom, središnjem dijelu knjige), pa će tako, govoreći o susretu s Kabom i svetom geografijom Mekke, autorica u trećem, završnom putopisu, uz priču o hazreti Hadžeri i njezinoj potrazi za vodom kojom bi, u pustinjskoj pustoši, napojila svoje tek rođeno dijete, hazreti poslanika Ismaila, zapisati:

„Meni, nekako, jako nedostaje prirodnost na ovim svetim prostorima. Nema ničega od izvornoga, ni praške, ni pijeska, ni trunkice zemlje, osim mramora i materijalnog bogatstva kojima je ispunjena lokacija najsvetijeg mjesta na Zemlji. I dakako da sam posvemašnja manjina koja se uopće usudi ovako misliti i pisati, šta će nam prašina i zemlja u XXI vijeku. Baš nam je lijepo bez njih. No, meni nije tako. Maštala sam da bosonoga osjetim vrelinu pijeska i dočaram sebi svu težinu majčinskog zahmeta kada tek porođena traži vodu, spas za svoje ovojče na vrelini. I svako bi od nas bio drugačiji, gotovo sam sigurna, kada bi više prirodnoga osjećao oko sebe. Kada bismo više miljeli po šumama, disali pokraj rijeka, šutjeli pokraj potoka, ogledali se kod jezera, u pustinjama, na kamenjima, stijena-

ma... Tada bi više bili ljudi. Priroda u prirodi. Posebno bi više bili zemni ispunjeni insani.“

U knjizi *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora* autorice F. Fejzić-Čengiđ brojni su pasaži snažni i upečatljivi poput ovog, bez obzira na to da li se tiču uličnih, otvorenih pisoara i izloga ženskog, muškog ili, pak, nekog hibridnog, transseksualnog žensko-mušskog tijela u Amsterdamu, skrivenog, ali i nekako nonšalantnog išaretskog obavljanja molitve u džamiji-katedrali u Kordobi ili, pak, prepoznavanja slike i prilike Dedždžala uoči 27. noć ramazana u Haremiš-šerifu u Mekki, uz spoznaju da „dobro i zlo su isprepleteni“ i da „nema mjesta posve čistih od zla“, „zao čovjek čini zlo, makar se nominalno nalazili na svetim mjestima“. Pritom, sve ovo, ova knjiga kakva jeste, moguća je i zato što je njezina autorica očito *oslobođena* u modernom, evropskom i evropocentričnom, ali i svakom drugom unutar sebe zatvorenom i etabliranom društvu ustaljenih, društveno preferiranih a u osnovi praznih *fraza mišljenja i osjećanja svijeta*, ali i zato što se, posebno na pojedinim mjestima, autorica pokazuje i kao *vrsna stilistica*, nerijetko sposobna da u samo jednom paragrafu, u svega nekoliko kratkih rečenica, obuhvati čitavu i pojavnost i unutrašnjost djelića univerzuma što joj se u tom trenutku otvara za čitanje, a što – sve zajedno – knjigu *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora* autorice F. Fejzić-Čengiđ čini i mjestom osobenih „kratkih spojeva“, često vrlo neobičnih obrata

i kombinacija, i, konačno, knjigom nesumnjivo i *literarno* uspjelom. Pa ipak, na kraju, literarna vrijednost ove knjige putopisa F. Fejzić-Čengić, kao i to što se ona čita u jednom dahu, ma koliko ovakvo što bilo inače važno, zasigurno bi bila tek prazna ljuštura i u očima same autorice da, kao i svako drugo hodočašće, ne otkriva Istinu postojanja, a ona je ovdje sasvim jasna:

„Gledam. Svi smo mi prosjaci. Makar imali materijalno. Isprazni prosjaci. Gospodar Beskraja daje nama, prosjacima, svakovrsno bogatstvo. Ima mnogo načina da zaištemo njegovu obilje. Bogatstvo. Ako su nam srca pročišćena.“

– zapisuje pred kraj svoje knjige autorica-putopisac putopisanjem iščitavši svijet, znakovlje vremena i prostora, baš kao i svaki drugi „čuvar frekvencija“ – kao i svaki drugi abdu-llah, svaki ašik zanesen Licem Vječne Ljepote, Kojem tek može predano okrenuti vlastito, zemno ljudsko lice. Zato, na samom kraju, neko skriveno središte knjige *Putopisi: U susret znakovlju vremena i prostora* autorice F. Fejzić-Čengić jeste u Bosni, koja, kao mjesto odakle kreće i kojem se vraća svako putovanje i putopisanje autorice-putopisca, „izaziva na tumačenje i uzimanje ibreta-pouke“ ■

Doc. dr. Sanjin Kodrić

IBN SINA čuveni iranski filozof i liječnik

Priredio: Kazem Mousawi Bodžnurdi • S perzijskog preveo: Nermin Hodžić • Izdavač: Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2011.

Neusporedivi iranski teozof i liječnik, veliki učitelj Ebu Ali Sina, očitovanje znanja, učenosti i sposobnosti, pojava je kakva se rijetko viđa u svijetu. Njegov djelokrug znanja i široko spisateljsko polje, za ne tako dugog pedesetomogodišnjeg života, može pobuditi jedino divljenje i priznanje grandioznosti i veličanstvenosti ove izvanredne ličnosti. Poput svih “vrhu-

naca” znanosti, teozofije, gnoze i etike u prošlosti, njegov je lik postepeno poprimio jednu legendarno-mitsku obojenost, sa jedne strane, a sa druge je proučavana suština njegove misli, stavova i različitih, čak oprečnih stajališta. Knjiga koja je pred Vama nastala je kao odgovor na potrebu i nužnost spoznavanja ovog izuzetnog mudraca i predstavlja neku vrstu “vodiča” za upoznavanje s raznovrsnim